

Uniwersytet Warszawski
Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki

Daniel Malinowski

Nr albumu: 292680

Metody dowodzenia prostoty grup

Praca licencjacka
na kierunku MATEMATYKA

Praca wykonana pod kierunkiem
dra hab. Zbigniewa Marciniaka
Instytut Matematyki

Czerwiec 2013

Oświadczenie kierującego pracą

Potwierdzam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i kwalifikuje się do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora (autorów) pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora (autorów) pracy

Streszczenie

TODO

Słowa kluczowe

grupa prosta, grupa alternująca, specjalna rzutowa grupa liniowa, lemat Iwasawy

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus)

11.1 Matematyka

Klasyfikacja tematyczna

20. Group theory and generalizations

Tytuł pracy w języku angielskim

Methods of proving the simplicity of groups

Spis treści

Wprowadzenie	5
1. Wiadomości wstępne	7
1.1. Oznaczenia	7
1.2. Grupy proste	7
1.3. Twierdzenia o izomorfizmie	7
1.4. Komutant i abelianizacja	8
1.5. Działanie grupy na zbiorze	8
2. Prostota grupy alternującej A_n	11
2.1. Przypomnienie wiadomości o S_n oraz A_n	11
2.2. Klasy sprzężoności S_n i A_n	12
2.3. Prostota A_n	14
3. Lemat Iwasawy	17
3.1. Prymitywne działanie grupy	17
3.2. Lemat Iwasawy	20
4. Prostota specjalnej rzutowej grupy liniowej $PSL_n(k)$	21
4.1. Grupy liniowe	21
4.2. Prostota $PSL_n(k)$	22
4.2.1. Dodatkowe informacje o grupach $PSL_n(k)$ oraz lemacie Iwasawy	24
Bibliografia	25

Wprowadzenie

TODO

Rozdział 1

Wiadomości wstępne

Rozdział ten zawiera przypomnienie pewnych definicji, własności i twierdzeń omawianych na podstawowym kursie Algebry I oraz ustalenie oznaczeń.

1.1. Oznaczenia

W niniejszej pracy wielkimi literami alfabetu (np. G, H, K) będą oznaczane grupy. Ich elementy będą oznaczane małymi literami alfabetu (np. g, h, k), przy czym przez e będzie zawsze oznaczany element neutralny. Rozważane grupy będą (w większości) nieprzemienne, w związku z tym będzie stosowany zapis multiplikatywny.

Jeżeli H oraz K są podzbiorami grupy G , to przez HK będzie oznaczany podzbiór iloczynów $\{h \cdot k : h \in H, k \in K\} \subseteq G$.

W związku z tym oznaczeniem warto przytoczyć twierdzenie:

Twierdzenie 1.1.1.

Jeżeli H oraz K są podgrupami grupy G , przy czym K jest podgrupą normalną, to HK jest podgrupą grupy G .

1.2. Grupy proste

Przypomnijmy teraz podstawową definicję w tej pracy.

Definicja 1.2.1. *Nietrywialną grupę G nazwiemy grupą prostą, jeżeli nie ma ona podgrup normalnych różnych od $\{e\}$ oraz samej siebie.*

Stwierdzenie 1.2.1. *Jedynymi (z dokładnością do izomorfizmu) przemiennymi grupami prostymi są skończone grupy cykliczne, których rząd jest liczbą pierwszą.*

Jest to prosta konsekwencja tego, że w grupach przemiennych wszystkie podgrupy są normalne oraz że każda inna grupa przemienna ma właściwą podgrupę cykliczną.

1.3. Twierdzenia o izomorfizmie

Przejdźmy teraz do podstawowych twierdzeń o izomorfizmie.

Twierdzenie 1.3.1 (Pierwsze twierdzenie o izomorfizmie – [odsyłacz](#)).

Niech $\varphi: G \rightarrow H$ będzie homomorfizmem grup. Oznaczmy $K = \ker \varphi$ oraz $H' = \operatorname{im} \varphi$. Wówczas ma miejsce izomorfizm

$$G/K \simeq H'. \quad \square$$

Twierdzenie 1.3.2 (Drugie twierdzenie o izomorfizmie – [odsyłacz](#)).

Niech G będzie grupą, H_1, H_2 jej podgrupami normalnymi, przy czym $H_2 \leq H_1$. Wówczas $H_2 \trianglelefteq H_1$, $H_1/H_2 \trianglelefteq G/H_2$ i ma miejsce izomorfizm

$$(G/H_2)/(H_1/H_2) \simeq G/H_1. \quad \square$$

Twierdzenie 1.3.3 (Trzecie twierdzenie o izomorfizmie – [odsyłacz](#)).

Niech G będzie grupą, H oraz H_1 – jej podgrupami, przy czym H_1 jest podgrupą normalną w G . Wówczas $H \cap H_1$ jest podgrupą normalną w H oraz ma miejsce izomorfizm

$$H/(H \cap H_1) \simeq HH_1/H_1. \quad \square$$

1.4. Komutant i abelianizacja

Poniżej przedstawionych jest kilka użytecznych wiadomości o komutancie.

Definicja 1.4.1. Niech G będzie dowolną grupą. Wówczas komutantem grupy G nazywamy podgrupę G generowaną przez wszystkie elementy postaci $aba^{-1}b^{-1}$, gdzie $a, b \in G$. Komutant grupy G oznaczamy przez $[G, G]$.

Twierdzenie 1.4.1 (O komutancie – [odsyłacz](#)).

Komutant $[G, G]$ jest podgrupą normalną G , przy czym grupa ilorazowa $G/[G, G]$ jest grupą abelową. Ponadto dla dowolnej podgrupy normalnej $H \trianglelefteq G$ takiej, że G/H jest abelowa, zachodzi $[G, G] \leq H$ $\square$.

Definicja 1.4.2. Przekształcenie kanoniczne $G \rightarrow G/[G, G]$ (rzutowanie na grupę ilorazową) nazywamy homomorfizmem abelianizacji, zaś grupę ilorazową $G/[G, G]$ – abelianizacją grupy G .

W skrajnym przypadku abelianizacja grupy jest trywialna, co prowadzi do ważnego pojęcia grupy doskonałej:

Definicja 1.4.3. Grupą doskonałą nazwiemy dowolną grupę, która jest równa swojemu komutantowi.

Grupami doskonałymi zajmiemy się w dalszej części pracy – przy lemacie Iwasawy. Na razie zanotujmy prosty fakt:

Stwierdzenie 1.4.1. Nieprzemienne grupy proste są grupami doskonałymi. $\square$

1.5. Działanie grupy na zbiorze

Na koniec tego rozdziału przyjrzymy się użytecznej własności grup – możliwości działania na zbiorach.

Definicja 1.5.1. Niech G będzie grupą, a X – zbiorem. Mówimy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X , jeżeli każdemu elementowi $g \in G$ przyporządkowane jest przekształcenie $\rho_g: X \rightarrow X$, takie, że:

- $\rho_e = \text{id}_X$,
- $\rho_g \circ \rho_h = \rho_{gh}$, dla dowolnych $g, h \in G$.

Jeżeli sposób działania (ρ) wynika z kontekstu, to zamiast $\rho_g(x)$ będziemy pisać x^g .

Zgrabniejszy opis działania grupy na zbiorze daje następujące twierdzenie. Zanim jednak do niego przejdziemy, przypomnijmy jeszcze jedną definicję.

Definicja 1.5.2. Niech X będzie dowolnym zbiorem. Wówczas grupą symetrii zbioru X nazywamy zbiór bijekcji $X \rightarrow X$, wraz z operacją składania. Grupę tę oznaczamy S_X .

Twierdzenie 1.5.1 (O działaniu grupy na zbiorze).

Niech G będzie grupą, a X – zbiorem. Wówczas ρ jest działaniem G na X wtedy i tylko wtedy, gdy ρ jest homomorfizmem z G w grupę symetrii zbioru X . $\square$

Z działaniem grupy na zbiorze związane jest dużo ważnych definicji i twierdzeń. Poniżej przytoczone są te najistotniejsze z punktu widzenia tej pracy.

Definicja 1.5.3. Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X oraz $x \in X$. Wówczas:

- a) Stabilizatorem punktu x (grupą izotropii x) nazwiemy zbiór elementów $\{g \in G : x^g = x\}$. Stabilizator punktu x oznaczamy G_x .
- b) Orbitą punktu x nazwiemy podzbiór X równy $\{y \in X : \exists g \in G x^g = y\}$. Orbitę punktu x oznaczamy $G(x)$.

Podstawowe własności tych obiektów przedstawia następujące stwierdzenie:

Stwierdzenie 1.5.1 (odsylacz). Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X oraz $x, y \in X$. Wówczas:

- a) G_x jest podgrupą G .
- b) $G(x)$ i $G(y)$ są równe lub rozłączne (orbity tworzą rozbięcie zbioru X). $\square$

Zanim przejdziemy do ważniejszych twierdzeń opisujących orbity i stabilizatory, przypomnijmy wcześniej, jakie własności może mieć działanie grupy na zbiorze.

Definicja 1.5.4. Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X .

- a) ρ jest działaniem tranzytywnym (przechodnim), jeżeli wszystkie elementy X tworzą jedną orbitę.
- b) ρ jest działaniem wiernym, jeżeli ρ jest iniekcją jako homomorfizm $G \rightarrow S_X$.
- c) ρ jest działaniem nietrywialnym, jeżeli ρ nie jest homomorfizmem stałym $G \rightarrow S_X$.

Jak to zostało wcześniej zapowiedziane, na koniec przytoczymy kilka ważnych twierdzeń pokazujących zależność między orbitami a stabilizatorami.

Twierdzenie 1.5.2. [odsylacz]

Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X oraz $x, y \in X$ należą do jednej orbity. Wówczas grupy G_x oraz G_y są sprzężone w grupie G .

Twierdzenie 1.5.3 (O orbitach i stabilizatorach). [odsylacz]

Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X oraz $x \in X$. Wówczas $|G(x)| = [G : G_x]$.

Twierdzenie 1.5.4 (Równanie klas). [odsylacz]

Przy założeniach z poprzedniego twierdzenia zachodzi

$$|X| = \sum_{i=1}^k [G : G_{x_i}],$$

gdzie $x_1, x_2, \dots, x_k$ są reprezentantami wszystkich orbit działania ρ .

Rozdział 2

Prostota grupy alternującej A_n

Zanim udowodnimy główną tezę tego rozdziału, czyli twierdzenie, że A_n jest grupą prostą dla $n \geq 5$, przypomnimy znane własności o tej grupie oraz udowodnimy kilka mniej znanych.

2.1. Przypomnienie wiadomości o S_n oraz A_n

W poprzednim rozdziale wprowadziliśmy definicję grupy S_X symetrii zbioru X . Ważnym przypadkiem szczególnym jest sytuacja, gdy X jest zbiorem skończonym o n elementach. Wówczas, jako że grupy symetrii zbiorów równolicznych są izomorficzne, grupę S_X będziemy oznaczać S_n i bez straty ogólności przyjmujemy, że jej elementami są permutacje zbioru $\{1, 2, \dots, n\}$.

Stwierdzenie 2.1.1. *Rząd grupy S_n wynosi $n!$. $\square$*

Ważnym sposobem przedstawienia elementów grupy S_n jest rozkład na cykle.

Definicja 2.1.1. *Permutację $\sigma \in S_n$ nazwiemy cyklem długości k , jeżeli istnieją różne elementy $c_1, c_2, \dots, c_k \in \{1, 2, \dots, n\}$ takie, że*

$$\sigma(x) = \begin{cases} c_{i+1}, & \text{jeżeli } x = c_i \\ c_1, & \text{jeżeli } x = c_k \\ x, & \text{w przeciwnym przypadku} \end{cases}$$

Cykle zapisujemy w postaci $(c_1, c_2, \dots, c_k)$. Oczywiście zapis cyklu nie jest jednoznaczny; następujące zapisy: $(c_1, c_2, \dots, c_k) = (c_k, c_1, c_2, \dots, c_{k-1}) = (c_2, c_3, \dots, c_k, c_1)$ reprezentują ten sam cykl.

Dla $\sigma \in S_n$ oraz $x \in \{1, 2, \dots, n\}$ zbiór $\{x, \sigma(x), \sigma^2(x), \dots\} \subseteq \{1, \dots, n\}$ jest skończony, zatem istnieją liczby $k < l \leq n$ takie, że $\sigma^k(x) = \sigma^l(x)$, a stąd $\sigma^{l-k}(x) = x$. Jeśli d jest najmniejszą liczbą całkowitą dodatnią taką, że $\sigma^d(x) = x$, to mamy cykl $(x, \sigma(x), \dots, \sigma^{d-1}(x))$. Powtarzając tę procedurę z niewybranymi jeszcze elementami x , dostaniemy rozkład na cykle:

Twierdzenie 2.1.1.

Każdą permutację $\sigma \in S_n$ można przedstawić jako iloczyn rozłącznych cykli, czyli takich $(c_1, c_2, \dots, c_k), (d_1, d_2, \dots, d_l)$, że $\{c_1, c_2, \dots, c_k\} \cap \{d_1, d_2, \dots, d_l\} = \emptyset$ przy czym każdy element ze zbioru $\{1, 2, \dots, n\}$ znajduje się w pewnym cyklu. Przedstawienie jest jednoznaczne z dokładnością do kolejności cykli.

Przejdźmy teraz do zdefiniowania podgrupy A_n grupy S_n . Załóżmy do końca tego rozdziału, że $n \geq 2$.

Definicja 2.1.2. Transpozycją nazwiemy dowolny cykl długości 2.

Transpozycje są cegiełkami, z których można budować permutacje, tzn.

Twierdzenie 2.1.2.

Każda permutacja jest iloczynem pewnej liczby transpozycji.

Rozkład permutacji na transpozycje nie musi być jednoznaczny. Np. $(1, 2)(2, 4)(4, 2) = (1, 2)$ oraz $(1, 2)(2, 3)(3, 4)(4, 1) = (4, 2)(2, 3)$. Jednoznaczna natomiast jest parzystość liczby transpozycji w rozkładzie.

Definicja 2.1.3. Permutację, którą można przedstawić w postaci iloczynu parzystej liczby transpozycji, nazwiemy permutacją parzystą, w przeciwnym przypadku – nieparzystą. Podgrupę wszystkich permutacji parzystych grupy S_n nazywamy grupą alternującą i oznaczamy A_n .

Poprawność definicji wynika z twierdzenia:

Twierdzenie 2.1.3. *[odsyłacz]*

Parzystość liczby transpozycji w rozkładzie permutacji na transpozycje nie zależy od rozkładu. Permutacje o parzystej liczbie transpozycji tworzą podgrupę normalną grupy S_n indeksu 2, czyli rzędu $n!/2$.

Warto tu jeszcze wspomnieć o tym, które cykle są permutacjami parzystymi, a które nie. Mianowicie, trochę wbrew swojej nazwie, cykle o długości nieparzystej są parzyste, a o długości parzystej – nieparzyste. Stąd prawdziwe jest:

Stwierdzenie 2.1.2. *Permutacja $\sigma \in S_n$ jest parzysta wtedy i tylko wtedy, kiedy w rozkładzie na cykle zawiera parzystą liczbę cykli o parzystej długości.* $\square$

2.2. Klasy sprzężoności S_n i A_n

W celu udowodnienia prostoty grupy A_n zbadamy klasy sprzężoności tej grupy. Najpierw zajmiemy się jednak prostszym problemem – klasami sprzężoności S_n .

Definicja 2.2.1. Typem cyklowym permutacji $\sigma \in S_n$ nazwiemy listę długości cykli występujących w σ , tzn. ciąg $(1^{i_1}, 2^{i_2}, \dots, n^{i_n})$, gdzie i_k to liczba cykli długości k w rozkładzie σ na cykle rozłączne.

W celu uproszczenia zapisu można omijać długości cykli, które nie występują w rozkładzie. Dla przykładu typem cyklowym transpozycji jest $(1^{n-2}, 2^1)$, a identyczności – (1^n) .

Okazuje się, że w grupie S_n typ cyklowy jednoznacznie wskazuje na klasę sprzężoności:

Twierdzenie 2.2.1.

Permutacje $\pi, \sigma \in S_n$ są sprzężone wtedy i tylko wtedy, gdy ich indeks cyklowy jest taki sam.

Dowód. **[Wygląda na to, że stosuje Pan funkcje do argumentu od strony lewej do prawej, czyli działa grupą permutacji z prawej strony. Warto to chyba zapowiedzieć zaraz po definicji permutacji]**

Niech $\lambda = (c_1, c_2, \dots, c_k)$ będzie cyklem w S_n , $c_{k+1} = c_1$ oraz $\gamma \in S_n$. Wówczas zachodzi $(\gamma^{-1}\lambda\gamma)(\gamma(c_i)) = (\lambda\gamma)(c_i) = \gamma(c_{i+1})$, a na pozostałych elementach $\gamma^{-1}\lambda\gamma$ jest stałe. atem $\gamma^{-1}(c_1, c_2, \dots, c_k)\gamma = (\gamma(c_1), \gamma(c_2), \dots, \gamma(c_k))$. Stąd również

$$\begin{aligned} & \gamma(c_1^1, c_2^1, \dots, c_{k_1}^1) \cdots (c_1^m, c_2^m, \dots, c_{k_m}^m) \gamma^{-1} = \\ & = \gamma(c_1^1, c_2^1, \dots, c_{k_1}^1) \gamma^{-1} \gamma \cdots \gamma^{-1} \gamma (c_1^m, c_2^m, \dots, c_{k_m}^m) \gamma^{-1} = \\ & = (\gamma(c_1^1), \gamma(c_2^1), \dots, \gamma(c_{k_1}^1)) \cdots (\gamma(c_1^m), \gamma(c_2^m), \dots, \gamma(c_{k_m}^m)) \end{aligned}$$

Jeżeli cykle $(c_1^1, c_2^1, \dots, c_{k_1}^1) \cdots (c_1^m, c_2^m, \dots, c_{k_m}^m)$ były rozłączne, to również powstałe po sprzężeniu cykle są rozłączne. Jest ich tyle samo i mają te same długości, zatem rzeczywiście sprzężenie zachowuje typ permutacji.

Wystarczy jeszcze pokazać, że permutacje o tym samym typie są sprzężone. Niech $\pi = (c_1^1, c_2^1, \dots, c_{k_1}^1) \cdots (c_1^m, c_2^m, \dots, c_{k_m}^m)$ oraz $\sigma = (d_1^1, d_2^1, \dots, d_{k_1}^1) \cdots (d_1^m, d_2^m, \dots, d_{k_m}^m)$. Wówczas permutacja $\gamma: c_i^j \mapsto d_i^j$ jest taka, że $\gamma\pi\gamma^{-1} = \sigma$. $\square$

Klasy sprzężoności permutacji parzystych w S_n mogą rozpaść się na kilka mniejszych w A_n , gdyż $A_n \leq S_n$, czyli w A_n jest mniejszy wybór elementów, którymi możemy sprzęgać. Okazuje się, że rzeczywiście niektóre z tych klas rozpadają się na dwie:

Twierdzenie 2.2.2.

Typy cyklowe permutacji parzystych, które zawierają cykl o parzystej długości lub dwa cykle o tej samej nieparzystej długości (możliwe, że o długości 1) odpowiadają jednej klasie sprzężoności w A_n . Pozostałe typy permutacji parzystych odpowiadają dwóm równolicznym klasom sprzężoności w A_n .

Dowód. Zauważmy najpierw, że jeżeli $\sigma \in A_n$ jest centralizowane przez pewną nieparzystą permutację γ (tzn. $\sigma = \gamma\sigma\gamma^{-1}$), to σ jest sprzężona w A_n ze wszystkimi permutacjami o tym samym typie cyklowym. Jest tak dlatego, że z każdą taką permutacją ψ permutacja σ jest sprzężona w S_n przez pewną permutację π , tzn. $\psi = \pi\sigma\pi^{-1}$. Ale również $\psi = \pi\gamma\sigma\gamma^{-1}\pi^{-1} = (\pi\gamma)\sigma(\pi\gamma)^{-1}$. Jedną z permutacji π lub $\pi\gamma$ jest parzysta, więc rzeczywiście ψ oraz σ są sprzężone w A_n .

Jeżeli σ ma w rozkładzie na cykle rozłączne cykl parzystej długości λ , to jest przez niego centralizowana (a jest on nieparzysty), a jeżeli ma dwa cykle o tej samej nieparzystej długości $(c_1, c_2, \dots, c_m)$ oraz $(d_1, d_2, \dots, d_m)$, to jest centralizowana przez nieparzystą permutację $(c_1, d_1)(c_2, d_2) \cdots (c_m, d_m)$, czyli rzeczywiście σ jest sprzężona ze wszystkimi elementami o tym samym typie cyklowym.

W przypadku, gdy σ nie jest centralizowana przez żadną nieparzystą permutację, to permutacje o tym samym typie cyklowym co σ rozpadają się na dwie klasy sprzężoności – $\{\lambda\sigma\lambda^{-1}: \lambda \in S_n \setminus A_n\}$ oraz $\{\pi\sigma\pi^{-1}: \pi \in A_n\}$. Są one równoliczne, gdyż są sprzężone w S_n .

Z takim przypadkiem mamy do czynienia, gdy σ w rozkładzie na cykle rozłączne ma tylko cykle o różnych nieparzystych długościach. Przy centralizowaniu każdy taki cykl musi przejść na cykl o tej samej długości, czyli na siebie. Ponadto pierwsze elementy z cykli muszą przejść na elementy ze swoich cykli, a obraz pozostałych elementów jest już przez to wyznaczony jednoznacznie. W związku z tym σ może być centralizowane tylko przez permutacje, które są równe iloczynowi potęg cykli z rozkładu σ , czyli tylko przez permutacje parzyste. $\square$

Zanim udowodnimy prostotę grup A_n pokażemy jeszcze dwa przydatne lematy.

Lemat 2.2.1. Dla $n \geq 5$ klasy sprzężoności elementów nietrywialnych A_n mają co najmniej n elementów.

Dowód. Niech $\sigma \in A_n$, $\sigma \neq \text{id}$. Oszacujmy ile permutacji ma ten sam typ cyklowy co σ .

Jeżeli σ zawiera cykl długości ≥ 3 , to samych permutacji o tym samym typie co σ , które w tym cyklu mają liczbę 1 jest co najmniej $(n-1)(n-2)$, gdyż możemy wybrać na co przechodzi liczba 1 i na co przechodzi wybrana liczba. ← **niejasne** Stąd z poprzedniego twierdzenia w klasie sprzężoności σ jest co najmniej $\frac{(n-1)(n-2)}{2} \geq n$ elementów (bo $n \geq 5$).

W przeciwnym przypadku σ zawiera co najmniej dwa cykle długości 2. Analogicznie dostajemy, że samych permutacji o tym samym typie co σ , które w jednym z tych cykli mają liczbę 1, a w drugim liczbę 2 jest co najmniej $(n-2)(n-3)$, więc z poprzedniego twierdzenia w tym przypadku również rozmiar klasy sprzężoności σ wynosi co najmniej $(n-2)(n-3) \geq n$. $\square$

Lemat 2.2.2. Cykle długości 3 generują całą grupę A_n .

Dowód. Każdą permutację $\sigma \in A_n$ można przedstawić w postaci iloczynu parzystej liczby transpozycji $\sigma = \lambda_1 \lambda_2 \cdots \lambda_{2m-1} \lambda_{2m} = (\lambda_1 \lambda_2) \cdots (\lambda_{2m-1} \lambda_{2m})$. Stąd wystarczy przedstawić iloczyn dwóch transpozycji $\lambda_1 \lambda_2$ jako iloczyn cykli długości 3, a dostaniemy tezę.

Jeżeli $\lambda_1 = \lambda_2$, to $\lambda_1 \lambda_2 = \text{id}$. Gdy λ_1 i λ_2 są rozłączne, czyli $\lambda_1 = (a, b)$, $\lambda_2 = (c, d)$, to $\lambda_1 \lambda_2 = (a, c, d)(a, c, b)$. Jeżeli natomiast λ_1 i λ_2 mają jeden element wspólny, czyli $\lambda_1 = (a, b)$, $\lambda_2 = (a, c)$, to $\lambda_1 \lambda_2 = (a, b, c)$. $\square$

2.3. Prostota A_n

Jesteśmy już gotowi, żeby udowodnić twierdzenie:

Twierdzenie 2.3.1 (O prostocie A_n).

Grupa alternująca A_n jest prosta dla $n \geq 5$.

Dowód. Dowód przeprowadzimy przez indukcję ze względu na n .

Pokażemy najpierw, że grupa A_5 jest prosta.

Na podstawie Stwierdzenia 2.1.2 wiemy, że elementy A_5 mają jeden z następujących typów cyklowych: (1^5) , $(1^2, 3^1)$, $(1^1, 2^2)$ lub (5^1) . z twierdzenia 2.2.2 każdy z pierwszych czterech odpowiada jednej klasie sprzężoności, a ostatni dwóm – równolicznym. Stąd klasy sprzężoności A_5 mają rozmiary: 1, 20, 15, 12, 12.

Założmy nie wprost, że H jest nietrywialną, właściwą podgrupą normalną A_5 . Wówczas H musi być sumą pewnych klas sprzężoności A_5 , w tym klasy sprzężoności elementu neutralnego. Ponadto rozmiar H musi być dzielnikiem rozmiaru $A_5 = 60$. Najmniejszy nietrywialny możliwy rozmiar sumy klas sprzężoności wraz z trywialną wynosi 13. Stąd $|H| = 15$, $|H| = 20$ lub $|H| = 30$. Ale żaden podzbiór multizbioru $\{1, 12, 12, 15, 20\}$ zawierający jedynekę nie sumuje się do potencjalnego rozmiaru H , zatem takie H nie może istnieć – A_5 jest grupą prostą.

Założmy zatem, że $n \geq 6$ oraz grupa A_{n-1} jest prosta. Pokażemy, że A_n również jest prosta.

Założmy nie wprost, że H jest nietrywialną, właściwą podgrupą normalną w A_n .

Jeżeli H zawiera pewną nietrywialną permutację σ , która ma punkt stały $a \in \{1, 2, \dots, n\}$, to niech $K = H_a$. Wówczas $K \simeq A_{n-1}$ oraz (np. z trzeciego twierdzenia o izomorfizmie) $H \cap K$ jest podgrupą normalną w K . Ale $\sigma \in H \cap K$ oraz K jest grupą prostą, zatem z założenia indukcyjnego $H \cap K = K$. Stąd H zawiera pewien element o typie $(1^{n-3}, 3^1)$, a zatem wszystkie elementy tego typu, na mocy twierdzenia 2.2.2, gdyż $n-3 \geq 3$. Ale z lematu

2.2.2 cykle o długości 3 generują całe A_n , stąd $H = A_n$ – sprzeczność z założeniem, że H jest podgrupą właściwą.

Jeżeli natomiast żaden nietrywialny element H nie ma punktu stałego, to $|H| \leq n$. W przeciwnym przypadku istniałyby dwie różne permutacje $\pi, \sigma \in H$ takie, że $\pi(1) = \sigma(1)$. Wtedy $\gamma = \pi\sigma^{-1} \neq \text{id}$, $\gamma \in H$ oraz $\gamma(1) = 1$ – sprzeczność. Stąd rzeczywiście $|H| \leq n$. Ale z lematu 2.2.1 H jako nietrywialna suma pewnej liczby klas sprzężoności w tym trywialnej musiałaby mieć rozmiar co najmniej $n + 1$. Stąd w tym przypadku również otrzymujemy sprzeczność.

We wszystkich przypadkach otrzymaliśmy sprzeczność, czyli rzeczywiście A_n jest grupą prostą, czyli z indukcji A_n jest grupą prostą dla wszystkich $n \geq 5$. $\square$

Można się jeszcze zastanawiać, jak wygląda A_n dla $n < 5$. Z twierdzenia 2.1.3 wiemy, że $|A_n| = n!/2$. Zatem A_2 jest grupą trywialną. A_3 ma 3 elementy – jest grupą cykliczną o 3 elementach, więc jest prosta. Natomiast grupa A_4 nie jest prosta – jej czteroelementowa podgrupa $H = \langle (1, 2)(3, 4), (1, 3)(2, 4) \rangle$ jest normalna, gdyż składa się ze wszystkich elementów o rzędzie ≤ 2 .

Rozdział 3

Lemat Iwasawy

W tym rozdziale przedstawione zostanie jedno z ważniejszych narzędzi do dowodzenia prostoty grup – lemat Iwasawy. Lecz najpierw wprowadzimy nowe pojęcie – prymitywność.

3.1. Prymitywne działanie grupy

Jak zostało to już wspomniane w wiadomościach wstępnych, działanie grupy G na zbiorze X jest tranzytywne, jeżeli elementy X tworzą jedną orbitę, czyli dla dowolnych $x, y \in X$ istnieje $g \in G$ takie, że $x^g = y$. Teraz uogólnimy to pojęcie.

Definicja 3.1.1. Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X .

Powiemy, że ρ jest działaniem k -tranzytywnym (k -przechodnim), jeżeli dla dowolnych ciągów k elementowych $(a_1, a_2, \dots, a_k)$ oraz $(b_1, b_2, \dots, b_k)$, które składają się z różnych elementów z X , istnieje taki element g z grupy G , że $a_i^g = b_i^g$ dla każdego $i = 1, 2, \dots, k$.

W szczególności 1-tranzytywność to jest dokładnie to samo, co zwykła tranzytywność.

Aby zilustrować to pojęcie, policzmy jaki jest stopień tranzytywności naturalnego działania S_n oraz A_n na zbiorze $X = \{1, 2, \dots, n\}$, tzn. takiego, w którym $i^\sigma = \sigma(i)$.

Jak łatwo zauważyć, działanie S_n jest n -tranzytywne – skoro S_n składa się ze wszystkich permutacji, to zawsze możemy odwzorować ciąg $(a_1, a_2, \dots, a_n)$ na $(b_1, b_2, \dots, b_n)$, gdyż jak założyliśmy w definicji, wszystkie a_i jak i wszystkie b_i są parami różne. Stąd również działanie S_n jest k -tranzytywne dla każdego $k \leq n$.

Natomiast w A_n nie ma wszystkich permutacji, zatem działanie A_n nie może być n -tranzytywne. Nie może być również $(n-1)$ -tranzytywne, gdyż skoro ustalimy na co przejdzie pierwsze $n-1$ elementów X i ma to być permutacja, to obraz ostatniego elementu też jest ustalony, czyli wybór $(n-1)$ pozycji jest tak na prawdę wyborem wszystkich n pozycji, a na wszystkich elementach nie możemy dowolnie ustalić permutacji. Zauważmy jednak, że działanie A_n jest $(n-2)$ -tranzytywne. Rzeczywiście, chcąc żeby a_i przeszło na b_i dla $i = 1, 2, \dots, (n-2)$ mamy do wyboru dwie permutacje (z S_n). Jedna z nich odwzorowuje $x \mapsto y, x' \mapsto y'$, a druga $x \mapsto y', x' \mapsto y$, gdzie x, x' to elementy różne od wszystkich a_i , a y, y' to elementy różne od wszystkich b_i . Ale te permutacje różnią się o transpozycję (y, y') , zatem jedna z nich jest parzysta, czyli należy do A_n , więc rzeczywiście możemy odwzorować $(a_1, a_2, \dots, a_{n-2})$ na $(b_1, b_2, \dots, b_{n-2})$. Stąd działanie S_n jest k -tranzytywne dla każdego $k \leq n-2$.

Wprowadzimy teraz własność prymitywności. Jest to własność pomiędzy tranzytywnością a 2-tranzytywnością.

Definicja 3.1.2. Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X .

Systemem bloków działania ρ nazywamy podział zbioru X zachowywany przez ρ , tzn. rodzinę zbiorów $\mathfrak{A} = \{Y_i : i \in I\}$, które są niepuste, parami rozłączne, sumują się do X oraz dla dowolnych $Y \in \mathfrak{A}$, $x, x' \in Y$ oraz $g \in G$ oba elementy x^g oraz x'^g znajdują się razem w jednym zbiorze $Y' \in \mathfrak{A}$.

Zauważmy, że zawsze mamy co najmniej dwa systemy bloków – jeden blok z całym zbiorem $\mathfrak{A} = \{X\}$ oraz system z wszystkimi blokami jednoelementowymi $\mathfrak{A} = \{\{x\} : x \in X\}$. W związku z tym naturalna jest definicja:

Definicja 3.1.3. Nietrywialnym systemem bloków nazywamy dowolny system bloków, który jest różny od dwóch wyżej wspomnianych – z jednym blokiem lub z blokami jednoelementowymi.

Teraz jesteśmy już gotowi na wprowadzenie pojęcia prymitywności.

Definicja 3.1.4. Załóżmy, że ρ jest działaniem grupy G na zbiorze X .

Działanie ρ nazywamy prymitywnym, jeśli nie istnieje nietrywialny system bloków działania ρ .

Aby lepiej zrozumieć tą własność, pokażemy, że rzeczywiście jest to własność pomiędzy tranzytywnością oraz 2-tranzytywnością.

Twierdzenie 3.1.1. Załóżmy, że ρ jest nietrywialnym działaniem grupy G na zbiorze X . Wówczas:

- a) Jeżeli ρ jest prymitywne, to jest tranzytywne.
- b) Jeżeli ρ jest 2-tranzytywne, to jest prymitywne.

Dowód. Ad a) Załóżmy nie wprost, że ρ nie jest tranzytywne. Wówczas rozbicie X na orbity daje nietrywialny system bloków. Rzeczywiście, z nieprzechodniości dostajemy, że liczba bloków wynosi co najmniej 2 a z nietrywialności ρ – któryś blok ma co najmniej 2 elementy. Ostatecznie ρ permutuje elementy orbit, więc w szczególności je zachowuje. Znaleźliśmy nietrywialny system bloków działania ρ , czyli sprzeczność – ρ nie jest prymitywne. Stąd ρ musi być tranzytywne.

Ad b) Załóżmy nie wprost, że ρ nie jest prymitywne. Wówczas istnieje nietrywialny system bloków $\mathfrak{A} = \{Y_i : i \in I\}$, w którym istnieją $Y_1, Y_2 \in \mathfrak{A}$ takie, że $|Y_1| > 1$. Niech więc $x, y \in Y_1, z \in Y_2$ gdzie $x \neq y$. Z 2-tranzytywności możemy odwzorować parę (x, y) na parę (x, z) , co daje sprzeczność z definicją systemu bloków. Stąd ρ musi być prymitywne. $\square$

Oczywiście możliwe jest, że grupa działa tranzytywnie a nie prymitywnie, lub prymitywnie, a nie 2-tranzytywnie.

Jako pierwszy przykład możemy rozważyć naturalne działanie czteroelementowej grupy $H = \langle (1, 2)(3, 4), (1, 3)(2, 4) \rangle$ będącej podgrupą S_4 na zbiorze 4 elementowym. Jak łatwo widać jest ono przechodnie. Nie jest jednak prymitywne, gdyż zachowuje ono np. system bloków $\{\{1, 2\}, \{3, 4\}\}$.

Jako drugi przykład rozważmy działanie A_3 na zbiorze $\{1, 2, 3\}$. Jak pokazaliśmy wcześniej nie jest ono 2-tranzytywne, ale jest tranzytywne. To, że jest to również działanie prymitywne wynika z następującego lematu:

Lemat 3.1.1. *Załóżmy, że ρ jest tranzytywnym działaniem grupy G na zbiorze X . Wówczas w dowolnym systemie bloków wszystkie bloki są równych rozmiarów.*

Dowód. Rzeczywiście, jeżeli Y_1, Y_2 są blokami, to skoro możemy odwzorować $y_1 \in Y_1$ na $y_2 \in Y_2$, To całe Y_1 musi być przekształcone w Y_2 (z własności systemu bloków), stąd $|Y_1| \leq |Y_2|$. Analogicznie $|Y_2| \leq |Y_1|$, zatem $|Y_1| = |Y_2|$. $\square$

W tym przypadku bloki w nietrywialnym systemie bloków muszą mieć rozmiary 1 i 2, czyli różne, więc nietrywialny system bloków nie może istnieć.

Udowodnijmy teraz jeszcze jedno stwierdzenie, które jest użyteczne w dowodzie lematu Iwasawy.

Lemat 3.1.2. *Załóżmy, że ρ jest tranzytywnym działaniem grupy G na zbiorze X oraz $x \in X$. Wówczas ρ jest prymitywne wtedy i tylko wtedy, gdy G_x jest maksymalną podgrupą G , tzn. nie istnieje podgrupa H grupy G , taka że $G_x \subsetneq H \subsetneq G$.*

Dowód. Zauważmy najpierw, że warstwy (lewostronne) G_x odpowiadają jednoznacznie elementom zbioru X – bijekcja zadana jest wzorem $\zeta: gG_x \mapsto x^g$. Funkcja ta jest dobrze określona oraz jest iniekcją, gdyż $g_1G_x = g_2G_x \iff g_1^{-1} \cdot g_2 = h$ dla pewnego $h \in G_x \iff x^{g_1^{-1} \cdot g_2} = x^h = x \iff x^{g_1} = x^{g_2}$. Ponadto ζ jest surjekcją, gdyż działanie jest tranzytywne. Stąd rzeczywiście ζ jest bijekcją.

Przejdźmy teraz do dalszej części dowodu.

$\Rightarrow$)

Załóżmy nie wprost, że G_x nie jest maksymalna, czyli istnieje H , takie, że $G_x \subsetneq H \subsetneq G$. Skoro H zawiera G_x , to warstwy H są sumami pewnych warstw G_x – jeżeli $g_1G_x = g_2G_x \iff g_1^{-1} \cdot g_2 \in G_x$ to również $g_1^{-1} \cdot g_2 \in H \iff g_1H = g_2H$. Stąd warstwy H odpowiadają rozbiciu zbioru warstw G_x , czyli również rozbiciu zbioru X . Zauważmy jeszcze, że działanie G zachowuje warstwy H . Jest tak dlatego, że dla $g_1H = g_2H$ zachodzi $g_1^{-1} \cdot g_2 \in H$. Punkt $g_iG_x = x^{g_i}$ przy działaniu elementem f grupy G przechodzi na $(x^{g_i})^f = x^{fg_i} = fg_iG_x$. Ale warstwy fg_1G_x oraz fg_2G_x zawierają się w jednej warstwie H , gdyż $(fg_1)^{-1}fg_2 = g_1^{-1}f^{-1}fg_2 = g_1^{-1}g_2 \in H$.

Otrzymaliśmy zatem system bloków, który na dodatek jest nietrywialny, gdyż H zawiera się ściśle pomiędzy G_x a G . Zatem działanie ρ nie jest prymitywne – sprzeczność. Stąd taka grupa H nie istnieje – G_x jest maksymalną podgrupą G .

$\Leftarrow$)

Tutaj również przeprowadzimy dowód nie wprost. Załóżmy, że ρ nie działa prymitywnie na X , czyli istnieje pewien nietrywialny system bloków $\mathfrak{A}$. Niech $Y \in \mathfrak{A}$ będzie tym blokiem, który zawiera x oraz niech H będzie stabilizatorem całego zbioru Y (czyli zbiorem $\{g \in G: \forall y \in Y y^g \in Y\}$). Skoro $\mathfrak{A}$ jest nietrywialne, to $Y \neq X$ oraz istnieje blok rozmiaru co najmniej 2. Ale z poprzedniego lematu wiemy, że wszystkie bloki mają tę samą wielkość, więc również $|Y| \geq 2$.

Zauważmy, że $H = \{g \in G: x^g \in Y\} \stackrel{\text{def}}{=} K$. Oczywiście $H \subseteq K$, gdyż elementy H zachowują zbiór Y . Z drugiej strony, jeżeli jakiś element z Y trafia z powrotem do Y , to całe Y jest zachowywane, gdyż Y jest elementem systemu bloków. Stąd rzeczywiście $H = K$.

Na koniec wystarczy zobaczyć, że skoro $\{x\} \subsetneq Y \subsetneq X$, to $G_x \subsetneq H \subsetneq G$. Jest tak dlatego, że H , w przeciwieństwie do G_x , zawiera elementy odwzorowujące x na jakiś inny element zbioru Y ale nie zawiera elementów, które odwzorowują x na elementy spoza Y (które istnieją). Stąd G_x nie jest maksymalne – sprzeczność. Stąd to działanie musi być prymitywne. $\square$

Teraz jesteśmy już gotowi na sformułowanie i dowód lematu Iwasawy.

3.2. Lemat Iwasawy

Twierdzenie 3.2.1. *Założmy, że G jest grupą doskonałą, ρ – wiernie oraz prymitywnie działanie G na zbiorze X . Założmy dodatkowo, że dla pewnego $x \in X$ stabilizator G_x zawiera normalną podgrupę abelową A , której sprzężenia w G generują całe G . Wówczas grupa G jest prosta.*

Dowód. Założmy przeciwnie, że w G istnieje właściwa, nietrywialna podgrupa normalna K . Skoro G działa wiernie oraz K jest nietrywialna, to $x_0^{k_0} \neq x_0$ dla pewnego $k_0 \in K$. Niech $H = G_{x_0}$. Dostajemy, że $K \not\leq H$, gdyż $k_0 \notin H$, stąd również $H \not\leq HK$.

Z lematu 3.1.2 otrzymujemy, że H jest podgrupą maksymalną w G . $H \not\leq HK$, więc $HK = G$. Stąd (i z twierdzenia 1.1.1) każdy element $g \in G$ jest postaci $g = hk$, gdzie $h \in H$ oraz $k \in K$.

Skoro działanie ρ jest prymitywne, a więc tranzytywne, to z twierdzenia 1.5.2 dostajemy, że G_x jest sprzężone z H . Z założenia dodatkowo wynika, że H zawiera podgrupę B sprzężoną do A , ponadto B jest normalną podgrupą abelową H , której sprzężenia (w G) generują całe G . Sprzężenia B są postaci $g^{-1}Bg = k^{-1}h^{-1}Bhk = k^{-1}Bk \leq BK$. Wszystkie sprzężenia B generują G i są zawarte w $BK \leq G$, stąd $G = BK$.

Korzystając z trzeciego twierdzenia o izomorfizmie dostajemy:

$$G/K = BK/K \simeq B/B \cap K$$

Ale grupa ilorazowa grupy abelowej jest abelowa, stąd zarówno $B/B \cap K$ jak i G/K są abelowe. Z twierdzenia o komutancie wnioskujemy, że $K \geq [G, G] = G$, gdyż G jest grupą doskonałą – dostaliśmy sprzeczność z założeniem, że K jest właściwą podgrupą G , stąd G jest grupą prostą. $\square$

Rozdział 4

Prostota specjalnej rzutowej grupy liniowej $PSL_n(k)$

W tym rozdziale pokażemy zastosowania udowodnionego powyżej lematy Iwasawy. Udowodnimy prostotę grupy $PSL_n(k)$ oraz zaproponujemy alternatywny dowód prostoty A_n .

4.1. Grupy liniowe

Zacznijmy od przypomnienia definicji grup liniowych.

Definicja 4.1.1. Ogólną grupą liniową $GL_n(k)$ nazywamy grupę kwadratowych macierzy odwracalnych stopnia n nad ciałem k , wraz z operacją mnożenia macierzy i macierzą jednostkową I_n jako element neutralny.

Oprócz $PGL_n(k)$ ważne są również inne grupy liniowe – $PGL_n(K)$, $SL_n(k)$ oraz $PSL_n(k)$. Zanim je zdefiniujemy, przypomnimy pewne wiadomości z algebry liniowej.

Stwierdzenie 4.1.1. Wyznacznik $\det: GL_n(k) \rightarrow k^*$ jest homomorfizmem grup.

Stwierdzenie 4.1.2. Centrum Z_n grupy $GL_n(k)$ składa się z macierzy postaci λI_n , gdzie $\lambda \in k \setminus \{0\} \stackrel{\text{ozn}}{=} k^*$.

Centrum jest oczywiście podgrupą normalną. Stąd poprawna jest

Definicja 4.1.2. Rzutową grupą liniową $PGL_n(k)$ nazywamy grupę ilorazową $GL_n(k)/Z_n$.

Definicja 4.1.3. Specjalną grupą liniową $SL_n(k)$ nazywamy jądro funkcji $\det: GL_n(k) \rightarrow k^*$. Innymi słowy $SL_n(k)$ to macierze o wyznaczniku równym 1.

W $SL_n(k)$ prawdziwe jest, analogiczne od powyższego, stwierdzenie o jego centrum.

Stwierdzenie 4.1.3. Centrum SZ_n grupy $SL_n(k)$ składa się z macierzy postaci λI_n , gdzie $\lambda \in k^*: \lambda^n = 1$.

Jesteśmy teraz gotowi na zdefiniowanie obiektu badań tego rozdziału.

Definicja 4.1.4. Specjalną rzutową grupą liniową $PSL_n(k)$ nazywamy iloraz $SL_n(k)/SZ_n$.

Twierdzenie o rzędzie grup dla ciała skończonego?

W celu zastosowania lematu Iwasawy, zajmiemy się macierzami elementarnymi postaci $E_{ij}(a) = I_n + a\Delta_{ij}$, gdzie $a \in k$, $i \neq j$ oraz Δ_{ij} to macierz składająca się z jedynek na pozycji (i, j) oraz samych zer.

Udowodnimy o tych macierzach 2 lematy.

Lemat 4.1.1. *Macierze $E_{ij}(a)$ dla $i \neq j$ generują grupę $SL_n(k)$.*

Dowód. Oczywiście $E_{ij}(a) \in SL_n(k)$ dla $i \neq j$. Ponadto $E_{ij}(a)^{-1} = E_{ij}(-a)$, zatem aby pokazać, że każdy element $M \in SL_n(k)$ jest iloczynem macierzy $E_{ij}(a)$, wystarczy pokazać, że jak będziemy mnożyć M z lewej strony przez macierze $E_{ij}(a)$, to dostaniemy identyczność. Ale mnożenie przez $E_{ij}(a)$ to dodanie do j -tego wiersza a krotność i -tego wiersza. Dzięki zastosowaniu eliminacji Gaussa możemy w ten sposób doprowadzić M do postaci diagonalnej, a nawet postaci diagonalnej z jedynkami na przekątnej poza pozycją (n, n) , gdyż dodając i -ty wiersz do $(i+1)$ -go, a następnie odpowiednio odejmując od i -tego c krotność $(i+1)$ -wszego dostajemy na przekątnej jedynkę. Ale wówczas ostatnia pozycja również będzie równa 1, gdyż $\det(M) = 1$, a mnożenie przez $E_{ij}(a)$ wyznacznika nie zmienia. $\square$

Lemat 4.1.2. *Macierze $E_{ij}(a)$ dla $i \neq j$ są komutantami pewnych elementów z $SL_n(k)$, poza przypadkiem, gdy $n = 2$ oraz $|k| \leq 3$.*

Dowód. Gdy $n > 2$, to weźmy $k \leq n$ takie, że $k \neq i$ oraz $k \neq j$. Wówczas

$$\begin{aligned} [E_{kj}(1), E_{ik}(-a)] &= E_{kj}(1)E_{ik}(-a)E_{kj}(1)^{-1}E_{ik}(-a)^{-1} = \\ &= E_{kj}(1)E_{ik}(-a)E_{kj}(-1)E_{ik}(a) = \\ &= (I_n + \Delta_{kj})(I_n - a\Delta_{ik})(I_n - \Delta_{kj})(I_n + a\Delta_{ik}) = \\ &= (I_n + \Delta_{kj} - a\Delta_{ik})(I_n - \Delta_{kj} + a\Delta_{ik}) = I_n + a\Delta_{ij} = E_{ij}(a) \end{aligned}$$

gdyż $\Delta_{ab}\Delta_{bc} = \Delta_{ac}$ oraz $\Delta_{ab}\Delta_{dc} = 0$ dla $b \neq d$.

W przypadku, gdy $n = 2$ oraz $|k| > 3$, w k istnieje element x różny od 0, 1, -1. Wtedy $x^2 \neq 1$ i dla $y = \frac{a}{1-x^2}$ oraz $\epsilon = i - j \in \{-1, 1\}$ zachodzi

$$\begin{aligned} [E_{ij}(y), x\Delta_{11} + x^{-1}\Delta_{22}] &= \\ &= E_{ij}(y)(x\Delta_{11} + x^{-1}\Delta_{22})E_{ij}(y)^{-1}(x\Delta_{11} + x^{-1}\Delta_{22})^{-1} = \\ &= (I_n + y\Delta_{ij})(x\Delta_{11} + x^{-1}\Delta_{22})(I_n - y\Delta_{ij})(x^{-1}\Delta_{11} + x\Delta_{22}) = \\ &= (x\Delta_{11} + x^{-1}\Delta_{22} + yx^\epsilon\Delta_{ij})(x^{-1}\Delta_{11} + x\Delta_{22} - yx^{-\epsilon}\Delta_{ij}) = \\ &= \Delta_{11} + \Delta_{22} + y(1 - x^2)\Delta_{ij} = I_n + a\Delta_{ij} = E_{ij}(a) \end{aligned}$$

$\square$

4.2. Prostota $PSL_n(k)$

Twierdzenie 4.2.1. *Grupa $PSL_n(k)$ jest prosta dla $n \geq 2$ i dowolnego ciała k , poza przypadkiem, gdy $n = 2$ oraz $|k| \leq 3$.*

Dowód. Rozważmy działanie ρ grupy $SL_n(k)$ na X – zbiorze jednowymiarowych podprzestrzeni k^n przez domnażanie, tzn. dla $M \in SL_n(k)$ oraz $v \in k^n, v \neq 0$ definiujemy $\langle v \rangle^M = \langle Mv \rangle$.

Wówczas dla $M \in SZ_n$ zachodzi $\langle v \rangle^M = \langle Mv \rangle = \langle \lambda v \rangle = \langle v \rangle$. Zatem $SZ_n \subset \ker \rho$. Jeżeli natomiast $M \in SL_n(k) \setminus SZ_n$, to M ma niezerowy element a_{ij} dla $i \neq j$, więc przekształca podprzestrzeń rozpinaną przez wektor standardowy e_j na inną, albo M ma tylko elementy na przekątnej, ale dla $a_{ii} \neq a_{jj}$ gdzie $i \neq j$ wynika, że $\langle e_i + e_j \rangle^M = \langle a_{ii}e_i + a_{jj}e_j \rangle \neq \langle e_i + e_j \rangle$. Stąd $SZ_n = \ker \rho$, czyli ρ indukuje również wierne działanie $\tilde{\rho}$ grupy $SL_n(k)/SZ_n = PSL_n(k)$ na tym samym zbiorze.

Zauważmy również, że działanie ρ , a więc również $\tilde{\rho}$, jest 2-tranzytywne, stąd również prymitywne. Jest tak dlatego, że za pomocą mnożenia przez odpowiednią macierz, możemy przekształcić dowolną bazę k^n na inną. Stąd chcąc przekształcić $\langle v_i \rangle$ na $\langle w_i \rangle$ dla $i = 1, 2$ dopełniamy v_i do bazy $v_1, \dots, v_n$ oraz w_i do bazy $w_1, \dots, w_n$ dostajemy macierz przejścia M i dzielimy ostatni wiersz M przez $\det(M)$. Otrzymana macierz jest z $SL_n(k)$, przekształca tak samo jednowymiarowe podprzestrzenie co M , w szczególności przekształca $\langle v_i \rangle$ na $\langle w_i \rangle$ dla $i = 1, 2$.

Rozważmy teraz stabilizator H punktu $\langle e_1 \rangle$ przy działaniu ρ . H składa się z tych macierzy o wyznaczniku 1, które stabilizują $\langle e_1 \rangle$, czyli w pierwszym wierszu mają wektor $(\lambda, 0, 0, \dots, 0)$, gdzie $\lambda \in k^*$.

Niech A będzie podzbiorem H macierzy o postaci blokowej $\begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix}$. Wówczas A jest abelową podgrupą H . Rzeczywiście:

$$\begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ w_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v_{n-1} + w_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix}$$

Czyli iloczyn elementów z A należy do A , jest przemienny oraz biorąc $w_{n-1} = -v_{n-1}$ otrzymujemy, że odwrotność elementów z A również należy do A .

Ponadto A jest podgrupą normalną H , gdyż

$$\begin{aligned} & \begin{pmatrix} \lambda & 0_{n-1} \\ w_{n-1} & A_{n-1} \end{pmatrix}^{-1} \cdot \begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} \lambda & 0_{n-1} \\ w_{n-1} & A_{n-1} \end{pmatrix} = \\ & = \begin{pmatrix} \lambda^{-1} & 0_{n-1} \\ w'_{n-1} & A_{n-1}^{-1} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} \lambda & 0_{n-1} \\ w_{n-1} & A_{n-1} \end{pmatrix} = \\ & = \begin{pmatrix} \lambda^{-1} & 0_{n-1} \\ w'_{n-1} & A_{n-1}^{-1} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} \lambda & 0_{n-1} \\ \lambda v_{n-1} + w_{n-1} & A_{n-1} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0_{n-1} \\ v'_{n-1} & I_{n-1} \end{pmatrix} \end{aligned}$$

dla odpowiednio dobranych w'_{n-1} oraz v'_{n-1} .

Pokażemy teraz również, że sprzężenia A w $SL_n(k)$ zawierają wszystkie macierze elementarne $E_{ij}(a)$ (dla $i \neq j$). Dzięki temu oraz lematu 4.1.1 będziemy wiedzieć, że sprzężenia A generują całe $SL_n(k)$.

Gdy $n = 2$, to $E_{21}(a) \in A$ oraz

$$\begin{aligned} & \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & 0 \end{pmatrix}^{-1} \cdot \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ -a & 1 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & 0 \end{pmatrix} = \\ & \begin{pmatrix} 0 & -1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & -1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & a \\ 0 & 1 \end{pmatrix} = E_{12}(a) \end{aligned}$$

Gdy natomiast $n \geq 3$ oraz $j \neq k$ to z przechodniości naturalnego działania grupy A_n na $\{1, 2, \dots, n\}$ dostajemy pewien element $\pi \in A_n$ taki, że $\pi(1) = k$. Niech $l = \pi^{-1}(j) \neq 1$ oraz P_π – macierz permutacji π , tzn. P_π zawiera jedynki na pozycjach $(i, \pi(i))$ a poza tym same zera. Wówczas z parzystości π dostajemy, że $\det(P_\pi) = 1$, czyli $P_\pi \in SL_n(k)$ oraz

$$\begin{aligned} & (P_\pi)^{-1} E_{l1}(a) P_\pi = P_{\pi^{-1}}(I_n + a\Delta_{l1}) P_\pi = \\ & = I_n + P_{\pi^{-1}}(a\Delta_{l\pi(1)}) = I_n + a\Delta_{\pi(l)\pi(1)} = I_n + a\Delta_{jk} = E_{jk}(a) \end{aligned}$$

Przechodząc teraz do działania $\tilde{\rho}$ widzimy, że stabilizatorem punktu $\langle e_1 \rangle$ przy tym działaniu jest $\tilde{H} = H/SZ_n \leqslant PSL_n(k)$. Ponadto $\tilde{A} = A/SZ_n$ jest abelową podgrupą normalną $\tilde{H}$ oraz sprzężenia $\tilde{A}$ generują $PSL_n(k)$, gdyż $\tilde{g}^{-1}\tilde{A}\tilde{g} = (g^{-1}Ag)/SZ_n$.

Udowodniliśmy zatem, że działanie $\tilde{\rho}$ grupy $PSL_n(k)$ na zbiorze X jest wierne, prymitywne oraz stabilizator $\tilde{H}$ punktu $\langle e_1 \rangle$ zawiera podgrupę normalną $\tilde{A}$, której sprzężenia generują całe $PSL_n(k)$.

Żeby zatem skorzystać z lematu Iwasawy wystarczy pokazać, że $PSL_n(k)$ jest grupą doskonałą poza przypadkiem, gdy $n = 2$ oraz $|k| \leqslant 3$. Ale z lematu 4.1.1 dostajemy, że macierze $E_{ij}(a)$ generują $SL_n(k)$, zatem również elementy $E_{ij}(a) \cdot SZ_n$ generują $PSL_n(k)$. Ponadto z lematu 4.1.2 dostajemy, że dla $n > 2$ lub $k > 3$ macierze $E_{ij}(a)$ są komutantami macierzy z $SL_n(k)$, stąd także elementy $E_{ij}(a) \cdot SZ_n$ są komutantami elementów z $PSL_n(k)$. Stąd zarówno grupa $SL_n(k)$ jak i grupa $PSL_n(k)$ jest grupą doskonałą.

Założenia lematu Iwasawy dla grupy $PSL_n(k)$ są spełnione, zatem jest to grupa prosta. $\square$

4.2.1. Dodatkowe informacje o grupach $PSL_n(k)$ oraz lemacie Iwasawy

Na koniec tej pracy wspomnimy jeszcze o dwóch rzeczach – udowodnimy, że rzeczywiście grupy $PSL_2(\mathbb{F}_2)$ oraz $PSL_2(\mathbb{F}_3)$ nie są proste, a także naszkicujemy alternatywny dowód prostoty grup A_n dla $n \geqslant 5$ – tym razem korzystając z lematu Iwasawy.

Bibliografia

- [Wil09] Robert A. Wilson, *The Finite Simple Groups*, Springer, 2009.
- [Bia87] Andrzej Białynicki-Birula, *Zarys algebry*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
- [Lan73] Serge Lang, *Algebra*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.
- [Kar76] M. I. Kargapołow, J. I. Mierzlakow, *Podstawy teorii grup*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- [Bag02] Czesław Bagiński, *Wstęp do teorii grup*, Script, 2002.
- [Neu03] Peter M. Neumann, Gabrielle A. Stoy, Edward C. Thompson, *Groups and Geometry*, Oxford Science Publications, 2003.